

คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา : การแปลและการวิเคราะห์
THE SĀRATTHASAMUCCAYA CATUBHĀNAVĀRA-AṬṬHAKATHĀ:
TRANSLATION AND ANALYTICAL STUDY

นายธานี สุวรรณประทีป^๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อแปลคัมภีร์สารัตถสมุจจย-
จตุภาณวารจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย (๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา ภาษา และความสัมพันธ์
ของคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและอิทธิพลของ
คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถาในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างของคัมภีร์
สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา พระอโนมทัสสี พระเถระชาวศรีลังการจนาขึ้นเมื่อประมาณ
พ.ศ.๑๖๐๐ เพื่ออธิบายพระปริตรภาณวาร ที่ชาวศรีลังกาใช้สำหรับสวดสาธยาย จำนวน ๒๙ บท
มี มงคลสูตร รัตนสูตร กรณียเมตตสูตร มหาสมยสูตรเป็นต้น จัดเป็น ๔ ภาณวาร เรียกว่า
จตุภาณวาร แต่ละภาณวารมีจำนวน ๘,๐๐๐ พยางค์ ลักษณะการเรียบเรียงคัมภีร์สารัตถสมุจจย
จตุภาณวารอรรถกถา มีลักษณะการเรียบเรียงแบบร้อยแก้ว ความเรียงที่สละสลวยไพเราะ และ
มีความหมายชัดเจน แบ่งออกเป็น ๔ ภาณวาร คือ (๑) ปฐมภาณวาร (๒) ทุตติยภาณวาร
(๓) ตติยภาณวาร (๔) จตุตถภาณวาร

คำสำคัญ: สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา, การแปล, การวิเคราะห์.

---

^๑ หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

This dissertation is of three objectives, namely:- 1) to translate the Sārattha- samuccaya Catubhāṇavāra Scripture from Pāli language to Thai language 2) to analytically study the essences, the Languages, the relationship and the words in Sārattha samuccaya Catubhāṇavāra Atthakathā, 3) to analytically study the values and the influences of Sārattha samuccaya Catubhāṇavāra Atthakathā in Thai societies. The research has found that in the translation of Sārattha samuccaya Catubhāṇavāra Atthakathā was composed by Venerable Sri Lankan monk named Anomadassī in 1600 B.E. for explaining 29 groups of Paritra Bhāṇavāra consisting of Mangala Sutta, Ratana Sutta, Karanīyamettha Sutta and Mahā Samaya Sutta etc. which are set up as 4 paths called Catubhāṇavāras, one of which is of 8,000 syllables. The characteristics of composing the scripture of Sārattha samuccaya Catubhāṇavāra Atthakathā are of the characteristics of composing of the pattern of the prose, the beautiful and the pleasurable one with the clear meanings which is divided into four parts:- 1) Pathama-Bhāṇavāra, 2) Dutiya- Bhāṇavāra, 3) Tatiya- Bhāṇavāra, 4) Catuttha Bhāṇavāra.

Keywords: Sāratthasamuccaya Catubhāṇavāra-Atthakathā, Translation, Analytical Study

๑. บทนำ

ภาษามคธเป็นภาษาที่บันทึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นภาษาที่ชาวมคธใช้พูดกันมาก่อนสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมด้วยภาษามคธ เพราะเหตุที่พระองค์ตรัสรู้ที่แคว้นมคธ และเสด็จจาริกแสดงธรรม ซึ่งส่วนมากจะเสด็จอยู่ในแคว้นโกศลและแคว้นมคธ พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์สัมโมหวิโทนีอภิธัมมปิฎก วิกังคอรรถกถาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงใช้ภาษามคธซึ่งเป็นภาษาที่มีแบบแผนประกาศพระพุทธวจนะคือพระไตรปิฎก^๒ พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้นต้นบรรจุคำสอนของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกสำคัญบางรูปรวบรวมคำสั่งสอนไว้เป็นหมวดหมู่ ดุจเดียวกับตระกูลอันเป็นภาษาสำหรับใส่ของต่างๆ ไว้^๓ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ประมวลลงในพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก เป็นที่ประมวลพระพุทธพจน์และเป็นที่รวมไว้ซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า นวังกส์ตฤคาสนี^๔

^๒ สมมาสมพุทโธปิ เตปิฎกั พุทรวจันตณตี อาโรเปโนโต มาคธภาสายเมว อาโรเปสิ, อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๕, อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๓๖.

^๓ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^๔ คำสอนของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยองค์ ๙ คือ สุตตะ เคยย เวยยาकरणะ คาถา

อรรถกถา เป็นคัมภีร์ที่ทำหน้าที่อธิบายพระบาลีพุทธพจน์ เริ่มมีปรากฏตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา สัมกับคำที่พระธรรมपालเถระแห่งอินเดียได้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวไว้ว่า อรรถกถาที่พระสังคีติกาจารย์ร้อยกรองไว้ เมื่อคราวปฐมสังคายนา คืออรรถกถาที่มีมาแต่สมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่^๕ อรรถกถานั้นแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ ๑. พุทธสังวัณณิตอรรถกถา คืออรรถกถาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไขความด้วยพระองค์เอง นิยมเรียกอรรถกถาประเภทนี้ว่า ปกิณณกเทศนา ต่อมาภายหลังพระสงฆ์สาวกจึงได้ถือเอาเป็นกถามรรค คือแบบอย่างในการอธิบายสืบทอดต่อๆ กันมา ในรูปของการสังคายนาเป็นต้น^๖ ๒. อนุพุทธ-สังวัณณิตอรรถกถา หรือสาวกสังวัณณิตอรรถกถา คืออรรถกถาที่พระสาวกทั้งหลายมีพระอัครสาวกเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้ตามจนได้นามว่าอนุพุทธะอธิบายไว้^๗

คัมภีร์สารัตถตสมัจจยจตุภาณวารอรรถกถา เป็นคัมภีร์ที่พระอนิมทัสสีเถระชาวศรีลังกา รจนอธิบายพระปริตรภาณวารเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐ พระสงฆ์ชาวศรีลังกาได้ถือปฏิบัติสวดพระปริตรภาณวารมา

อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธัมมะ และเวทลละ, วิ. มหา. (บาลี) ๑/๗/๑๓.

^๕ ปฐมสังคีติย ยา อฏฺฐกถา สงคีตาติวจนเนน สา ภควโต ธรรมานกาเลปิ อฏฺฐกถา สิวุชติ. อภิ. ปญจ.อนุฎีกา. (บาลี) ๑/๑๓.

^๖ ที.สี.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑๘.

^๗ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑.

จนถึงปัจจุบัน^๙ เป็นคัมภีร์ที่ท่านรจนาอธิบาย บทพระปริตรภาณวารบาลี ซึ่งในสังคมไทย นิยมสวดในวัดทุกวัด และในงานพิธีต่างๆ คณะผู้ตรวจชำระจึงได้นำบทพระปริตรบาลีมา พิมพ์ไว้ในตอนต้น เช่นเดียวกันกับคัมภีร์พระ ปริตรฎีกา ที่จัดพิมพ์แล้วเพื่อผู้ศึกษาจะได้ ศึกษาเนื้อหาบทสวดแล้วได้ทราบว่ สมัยก่อนพระสงฆ์ท่านสวดพระปริตรอะไรบ้าง ซึ่งต่างจากในปัจจุบันที่สวดบทสวดเป็นเจ็ด ตำนาน สิบสองตำนาน แม้ที่เป็นเจ็ดตำนาน สิบสองตำนานก็สวดลดลง ผู้มีความรู้ทาง ภาษาบาลีที่ใครในการศึกษาหาความรู้ยิ่งขึ้น พึงศึกษาบทพระปริตรบาลีและคำอธิบายใน ส่วนอรรถกถา เพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจ ยิ่งขึ้น

ในคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวาร อรรถกถา เป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระปริตรจตุ ภาณวารฉบับภาษาบาลี อักษรสิงหลของศรี ลังกา ที่มูลนิธิพร รัตนสุวรรณ ใช้เป็น ต้นฉบับจัดพิมพ์นี้มีบทพระปริตรตามที่ปรากฏ ในคัมภีร์ จำนวน ๒๙ บท คือ ๑. ดิสรณ คมนี ๒. ทสสิกขาบท ๓. สามเนตรปัญหา ๔. ทวัตติงสาการ ๕. จตุปัจจเวกขณา ๖. ทสธรรมสูตร ๗. มงคลสูตร ๘. รัตตสูตร ๙. กรณียเมตตสูตร ๑๐. ชันธปริตร ๑๑. เมตตานิสังสสูตร ๑๒. เมตตานิสังส คาถา ๑๓. โมรปริตร ๑๔. จันทปริตร ๑๕. สุริยปริตร ๑๖. ธชัคคปริตร ๑๗. มหาทักษสโปชฌังคสูตร ๑๘. มหาโมคคัล-

^๙ พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), สารตถสมุจจโยนาม จตุภาณวารฎก กถา,(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒.

ลานโพชฌังคสูตร ๑๙. มหาจันทโพชฌังค สูตร ๒๐. ศิริमानนทสูตร ๒๑. อิลิสิลิสสูตร ๒๒. อาภูนาภยสูตร ๒๓. ฉัมมจักกัปปวัตตน สูตร ๒๔. มหาสมัยสูตร ๒๕. ปราภวสูตร ๒๖. อาฬวกสูตร ๒๗. อัคคิกถาวาขสูตร ๒๘. กสิถาวาขสูตร ๒๙. สัจจวิภังคสูตร^{๑๐}

ส่วนในคัมภีร์ปริตฎีกา ท่านรจนา อธิบายพระปริตร ที่พระสาวกสายเถรวาท นิยมนำมาสวดเพื่อเป็นศิริมงคล และเพื่อ ป้องกันภัย เฉพาะในประเทศไทยพระสงฆ์ นิยมสวดพระปริตรในโอกาสต่างๆ การสวด พระปริตรในงานพิธีนั้นเป็นที่ทราบกันดี คือ ก่อนสวดพระปริตร พระเถระที่เป็นประธาน จะนำสวด นโม สวดไตรสรณคมน์แล้วจึงสวด พระปริตร ๒๒ บท มีมงคลสูตร รตนสูตร เมตตสูตร และมหาสมัยสูตรเป็นต้น^{๑๑} บท สวดพระปริตรในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่พระ พุทโธไมสาจารย์รจนารขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๙๐๐ ปีเศษ ดังข้อความว่า เขตแดนที่อาณาภาพของพระ ปริตรเหล่านี้ คือ รตนสูตร ชันธสูตร ธชัคค สูตร อาภูนาภยสูตร โมรปริตรแผ่ไปถึง เป็น เขตแดนที่เป็นวิสัยของพระพุทเจ้าซึ่งไม่มี ที่สุด กำหนดประมาณไม่ได้^{๑๒} ยังมีบทสวด

^{๑๐} พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), สารตถสมุจจโยนาม จตุภาณวารฎก กถา, หน้า ๑๗.

^{๑๑} พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), ปริตฎีกา, (กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๑๒} ยถถ รตนสูตร ชันธสูตร ธชัคคสูตร อาภูนาภยสูตร โมรปริตตนติ อิมเส ปริตตานี อาณุกาโว วตตติ. วิสยเขตต์ อนนตมปริมาณ. วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๙.

พระปริตรในคัมภีร์มิลินทปัญหาตั้งข้อความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงพระปริตรทั้งหลายไว้ คือ รตนสูตร เมตตสูตร ชันธสูตร โมรสูตร ธชัคคสูตร อาฏานาถียสูตร อังคุลิมาลปริตร^{๑๒} การสวดพระปริตร คือ สวดป้องกันอันตรายมาตั้งแต่เมื่อประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ เพราะคัมภีร์มิลินทปัญหาเกิดขึ้นมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๕๐๐^{๑๓} บทสวดพระปริตรในเจ็ดตำนานหรือจุลราชนิพนธ์^{๑๔} มี ๗ บทคือ ๑. มงคลสูตร ๒. รตนปริตร ๓. กรณียเมตตปริตร ๔. ชันธปริตร ๕. โมรปริตร ๖. ธชัคคปริตร ๗. อาฏานาถียสูตร^{๑๕} ส่วนบทสวดพระปริตรในสิบสองตำนาน หรือ มหาราชนิพนธ์^{๑๖} มี ๑๒ บทคือ ๑. มงคลสูตร ๒. รตนสูตร ๓. กรณียเมตตสูตร ๔. ชันธปริตร ๕. โมรปริตร ๖. วัฏฏกปริตร ๗. ธชัคคปริตร ๘. อาฏานาถียสูตร ๙. อังคุลิมาลปริตร

^{๑๒} ภควตา ปริตตา จ อุตฺถิฏฺฐา เสยฺยถิ รัตฺนสูตรํ เมตฺตสูตรํ ชนฺธสูตรํ โมรปริตํ ธชคฺคสูตรํ อาฏานาถียสูตรํ อังคุลิมาลปริตํ. มิลินท. (บาลี) ๑๖๓.

^{๑๓} พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), *ปริตตฎีกา*, หน้า ๔.

^{๑๔} สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทวมหาเถร), *สวดมนต์ฉบับหลวง*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพ-มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๑๕} ธนิต อยู่โพธิ์ แปลและเรียบเรียง, *อานุภาพพระปริตร*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๕.

^{๑๖} สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทวมหาเถร), *สวดมนต์ฉบับหลวง*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, หน้า ๓๒.

๑๐. โภชนังคสูตร ๑๑. อภยปริตร ๑๒. ชยปริตร^{๑๗} จะเห็นได้ว่าในบทสวดพระปริตรแต่ละคัมภีร์นั้นมีความสอดคล้องประสานกันเป็นอย่างดี

คำว่า ปริตร หมายถึง ความต้านทาน หรือ เครื่องป้องกัน เป็นพระพุทธรูปในเจ็ดตำนานที่เรียกว่า สัตตปริตร และสิบสองตำนานที่เรียกว่า ทวาทสปริตร^{๑๘} ในคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา ฉบับภาษาบาลีอักษรสิงหลที่ท่านรจนาเป็นภาษาบาลี ท่านก็ได้กล่าวถึงเรื่องจำนวนพระปริตร และเรื่องอื่นๆ ดังข้อความพอสรุปได้ว่า คัมภีร์จตุภาณวาร ที่บันทึกข้อความที่รวบรวมเนื้อหาสาระ (พระปริตร) ที่ปรากฏรายชื่อท่านกำหนดไว้คือ (๑) สรณ คมนัน ฯลฯ (๒๒) อาฏานาถียสูตร คัมภีร์พระปริตรที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ตอนท้ายปรากฏพระสูตร เกิน อยู่ จำนวน ๗ สูตร มี อัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นต้น พระสูตรที่เกินนั้นยังมิได้ตรวจสอบว่าใครเป็นผู้เพิ่มเข้าไปในคัมภีร์จตุภาณวาร และเพิ่มเข้าไปในครั้งไหน สันนิษฐานว่าเพิ่มเข้ามาภายหลัง เพราะพระสูตรที่เกินนั้นไม่มีอรรถกถาอธิบาย ดังนั้นเมื่อคราวที่คณะสงฆ์ศรีลังกาตรวจชำระจัดพิมพ์ คัมภีร์สารัตถสมุจจย จตุภาณวาร จึงได้มอบให้พระสุวรรณโชติอาสาภสิริบรรณ

^{๑๗} ธนิต อยู่โพธิ์ แปลและเรียบเรียง, *อานุภาพพระปริตร*, หน้า ๑๕.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พินท์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗๑.

กิตติเถระ เป็นผู้รวบรวมอรรถกถาแห่งพระสูตรที่เกินมา จำนวน ๗ สูตร จัดพิมพ์เป็นคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา^{๑๙}

ส่วนคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ คณะผู้ตรวจชำระได้นำต้นฉบับสารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา ภาษาบาลีอักษรสิงหลของศรีลังกา ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ பிரவரตเป็นภาษาบาลีอักษรไทยแล้วดำเนินการตรวจชำระตามลำดับที่กำหนดไว้ คือ พิสูจน์อักษรตามต้นฉบับของศรีลังกา จากนั้นได้สำรวจที่มาแห่งคำอธิบายพระปริตรที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา เช่น คำอธิบายไตรสรณคมน์มาในคัมภีร์ขุททกปาฐอรรถกถาเพื่อชำระบทพยัญชนะที่พิรุณให้ถูกต้อง^{๒๐} เมื่อทราบที่มาแล้วเนื่องจากคัมภีร์นี้มีคำว่าภาณวาร จึงควรที่จะทราบความหมายแห่งคำนี้ด้วย คำว่า ภาณวาร แปลว่า วาระแห่งการสวด ๑ ภาณวาร หมายถึงวาระแห่งการสวด ๑ จบ ๑๐๐ ภาณวาร หมายถึง วาระแห่งการสวด ๑๐๐ จบ ท่านอธิบายไว้ว่า ๑ ภาณวาร มีจำนวนอักษรประมาณ ๘,๐๐๐ อักษร พยางค์ ๘ พยางค์ นับเป็น ๑ บาท ๔ บาทนับเป็น ๑ คาถา ๑ คาถานับเป็น ๑ คันถะ ๑ คันถะมี ๓๒ พยางค์ ๒๕๐ คันถะนับเป็น ๑ ภาณวาร ๑ ภาณวารมี

^{๑๙} พระ รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), สารัตถสมุจจโยนาม จตุภาณวารอรรถกถา, หน้า ๓๔.

^{๒๐} พระ รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), สารัตถสมุจจโยนาม จตุภาณวารอรรถกถา, หน้า ๑๖.

ประมาณ ๘,๐๐๐ พยางค์ นับเป็น ๑ ภาณวาร คือ วาระที่จะฟังสวดสาธยายครั้งหนึ่ง^{๒๑}

ในการดำเนินการตรวจชำระจัดพิมพ์คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา ฉบับภาษาบาลีอักษรสิงหล ของศรีลังกา เป็น ภาษา บาลี อักษร ไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยดำเนินการพอสรุปได้คือ

๑.ปริวรรตคัมภีร์สารัตถสมุจจย-จตุภาณวาร ภาษาบาลีอักษรสิงหลเป็นภาษาบาลีอักษรไทยพิมพ์ข้อมูลเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์ปรี้นออกมาตรวจตามต้นฉบับของศรีลังกาแล้ว แก้ไขตามสั่งแก้ไขแล้วตรวจเทียบเคียงบาลีกับฉบับแปลซึ่งพิมพ์พบบาลีไว้ที่จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒^{๒๒}

๒.สำรวจที่มาแห่งคำอธิบายพระปริตร เมื่อพบแล้วดำเนินการตรวจคำอธิบายพระปริตรภาณวารกับข้อความในคัมภีร์นั้นๆ ปรับแก้ตามเหมาะสม

๓.รวบรวมพระปริตรภาณวารบาลี

^{๒๑} ภาณวารโธติ อฎฐกขรา เอกปทํ เอกคาถา จตุปทํ คาถา เจกามาโต คนโถ คนโถ พาดตีสตกขโร. พาดตีสทกขรคนถานํ ปาสทวิสตํ ปน ภาณวารโธ มโต เอโก สวฎฐกขรสหสสโกติ. เอวอฎฐกขรสหสสปริมาโณ ปาโจ วุจจติ, ฌณิตพโพวาโร ยสุสาติ ทิ ภาณวารโธ, เอเกน สขณายนมนคเคน กเถตพพวาโร.ที.สี. อภินวฎฐีกา. (บาลี) ๑/๙๗.

^{๒๒} พระ รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), สารัตถสมุจจโยนาม จตุภาณวารอรรถกถา, หน้า ๔๐.

มาจัดพิมพ์ไว้ตอนต้น เพื่อสะดวกในการศึกษาค้นคว้าความหมายและดำเนินการตรวจพระปริตรบาลีจตุภาณวารกับพระปริตรภาณวารในหนังสือสวดมนต์ฉบับอักษรสิงหลของศรีลังกาจัดทำเชิงอรรถปาฐะมีความต่างกันตามเหมาะสม

๔.ดำเนินการตรวจจตุภาณวารอรรถกถาแต่ละบทกับพระปริตรบาลีกำหนดบทพยัญชนะที่ท่านนำมาจากคัมภีร์พระปริตรบาลีจตุภาณวารเป็นบทตั้งอธิบายเพื่อพิมพ์เป็นตัวอักษรเน้นดำ

๕.กำหนดจัดทำข้อเรื่องและข้อตัวเลขเพื่อสะดวกในการกำหนดศึกษาทั้งพระปริตรบาลี และคำอธิบายในอรรถกถา^{๒๓}

คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถานี้ แม้ว่าจะจะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายขยายความของพระสูตร ให้มีความชัดเจน และเข้าใจง่ายทั้งด้านเนื้อหา ภาษา และมีคุณค่าต่อการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถานี้ยังเป็นภาษาบาลีอยู่ ยังไม่มีผู้ใดได้แปลเป็นภาษาไทย และศึกษาวิเคราะห์ในเชิงงานวิจัย เพื่อให้ทราบถึงเนื้อหา ภาษาและคุณค่าของคัมภีร์ ตลอดจนมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ อย่างไรบ้าง

^{๒๓} พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), สารัตถสมุจจยอนาม จตุภาณวารอรรถกถา, หน้า ๔๐.

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา ที่แต่งโดยพระอนโนมทัสสีเถระ แห่งประเทศศรีลังกา และปริวรรตจัดพิมพ์เป็นภาษาบาลีอักษรไทยโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๓ เป็นคัมภีร์ที่มีสารัตถประโยชน์ทั้งด้านเนื้อหา ภาษาและคุณค่าต่อการประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ผู้วิจัยจึงตั้งวัตถุประสงค์ที่จะแปลคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถานี้ที่เป็นภาษาบาลีเป็นภาษาไทยไว้ในงานวิจัย และเพื่อสะดวกแก่ผู้ใดศึกษา และนำมาศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา ภาษา และคุณค่าของคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถาว่ามีประโยชน์ต่อการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง ก็เชื่อว่าจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษา และประพฤติปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชนอย่างไร้พหุผลทั้งในกาลปัจจุบันและอนาคตข้างหน้าต่อไป

๒. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ขั้นตอนของการวิจัย เริ่มที่ต้นที่การแปลเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถาฉบับพิมพ์ภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๓ โดยการแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เทียบเคียงกับสารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา ฉบับภาษาไทยสำนักสวนเทพนาโวหาร ฉบับพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ พ.ศ.๒๕๓๕ หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณ

วารสารฤทธา ในด้านเนื้อหา ภาษา และ ความสัมพันธ์ของคัมภีร์ โดยวิเคราะห์คัมภีร์ สรรตสมุจจยจตุภณวารอรธฤทธา ทั้งด้าน คุณค่าและอิทธิพลของคัมภีร์ในสังคมไทย พร้อมกันนั้นก็รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้น ทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ คัมภีร์ สรรตสมุจจยจตุภณวารอรธฤทธาและฎีกา วิทยานิพนธ์ หนังสือ และเอกสารต่างๆ ซึ่ง นำไปสู่ขั้นตอนสรุปและนำเสนอผลการวิจัย เป็นลำดับ

๓. ผลการวิจัย

การแปลคัมภีร์สรรตสมุจจยจตุ ภณวารอรธฤทธา ผู้วิจัยได้ดำเนินการแปล เป็นภาษาไทยโดยการเทียบเคียงกับอรธฤทธา ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์จตุภณวาร ฉบับแปลเป็น ภาษาไทยสำนวนเทศนาโวหาร พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลย เดชรัชกาลที่ ๙ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมจัดพิมพ์ในงานพระราชทาน เพลิงพระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสนมหาเถระ)

โครงสร้างของคัมภีร์สรรตสมุจจย จตุภณวารอรธฤทธา โดยแบ่งออกเป็น ความ เป็นมาของคัมภีร์สรรตสมุจจยจตุภณวาร อรธฤทธา เป็นคัมภีร์ที่พระอโนมทัสสีเถระ ชาวศรีลังกา รจนาอธิบายพระปริตรภณวาร เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐ จำนวน ๒๙ บท มี มงคลสูตร รัตนสูตร กรณียเมตตสูตร มหาสมยสูตร เป็นต้น คัมภีร์สรรตสมุจจยจตุ ภณวารอรธฤทธาเป็นคัมภีร์ที่อธิบายบทพระ ปริตรภณวารที่นิยมสวด เพื่อเป็นสิริมงคล เพื่อคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติสืบกันมาถึง

พ.ศ. ๙๐๐ โดยประมาณ พระเถระชาวศรี ลังกาได้รวบรวมบทสวดต่างๆ จากคัมภีร์ พระไตรปิฎกจำนวน ๒๙ บทเรียบเรียงเป็น คัมภีร์ภณวาร จัดเป็น ๔ ภาคเรียกว่า จตุภณวาร เป็นตำราบทสวดสำหรับสวด สาธยายเรียกชื่อว่าคัมภีร์พระปริตร เพื่อสวด ให้เป็นแบบแผนเดียวกันเมื่อมีคัมภีร์พระปริตร ภณวารพระสงฆ์ศรีลังกาก็ได้ใช้เป็นตำราสวด ทั้งสวดประจำในวัดและสวดในงานพิธีต่างๆ

ลักษณะการเรียบเรียงและภาษาของ คัมภีร์สรรตสมุจจยจตุภณวารอรธฤทธา มี ลักษณะการเรียบเรียงแบบร้อยแก้ว ความ เรียงที่สละสลวยไพเราะ และมีความหมาย ชัดเจน เป็นงานประพันธ์ที่เขียนโดยวิธีเขียน เรียบๆ แสดงความคิดอย่างงดงาม ประณีต บรรจง พิถีพิถันในเรื่องกฎเกณฑ์ทาง ไวยากรณ์ มุ่งเน้นศัพท์และเนื้อความเป็น สำคัญ อีกทั้งกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ และ กระบวนการแต่งบาลี

การแบ่งเนื้อหาของคัมภีร์ สรรตสมุจจยจตุภณวารอรธฤทธาโดยแบ่ง ออกเป็น หมวดว่าด้วยปฐมภณวารเช่น ติสรณคณพรรณนา ทสสิกขาบทพรรณนา สามเณรปัญหาพรรณนา เป็นต้น หมวดว่าด้วย ทุติยภณวารเช่น มหากัสสปโพชฌงคสูตร พรรณนา มหาโมคคัลลานโพชฌงคสูตร พรรณนา มหาจุนทโพชฌงคสูตรพรรณนา หมวดว่าด้วยตติยภณวารเช่น ศิริมานันทสูตร พรรณนา อีสสิลปิตรพรรณนา หมวดว่าด้วย จตุตถภณวารเช่น อากุฏานาฎียสูตรพรรณนา อัมมจักกัปปวัตตนสูตรพรรณนา มหาสมยสูตร เป็นต้น

วิเคราะห์ภาษาในคัมภีร์ สรรตสมุจจยจตุภณวารอรธฤทธา แบ่ง

ออกเป็น วิธีการใช้นามศัพท์ เช่น อริโย อฏฺฐงคิโก มคโค เตส อคคมกฺขายติ แปลว่า มรรค อันประเสริฐ ที่ประกอบด้วยองค์ ๘ เรากล่าวว่า ยอดเยี่ยมกว่าธรรมเหล่านั้น วิธีการใช้กิริยาศัพท์เช่น นิทสฺสนตเถน นานํ สยมญฺญ น มยา อิํ สจฺจนิกตฺนติ อตฺตานิ ปริโม เจนโต เอวมเม สุตํ มยา เอวํ สุตฺนติ อิทานิ วตฺตพฺพิ สกฺลสฺสฺตํ นิทสฺเสติ แปลว่า พระอานนทฺเมื่อจะเปลื้องตนว่า ข้าพเจ้ามิใช่ สยัมญฺ พระสูตรนี้ข้าพเจ้ามิได้ทำให้แจ่มแจ้ง จึงแสดงไขพระสูตรทั้งสิ้น อันจะฟังกล่าวใน บัดนี้ วิธีการใช้อพยยศัพท์ เช่น อตฺถถนฺนนา ปนฺสฺสา เอวํ เวทิตฺตพฺพา แปลว่า ก็การ พรรณนาเนื้อความแห่งพระคานานั้น บัณฑิต ฟังทราบอย่างนี้ และภาชิต สำนวนโวหาร เช่น เอ็น ๙๐๐ เส้น ย่อมเกาะดึงร่างกระดูกไว้ในเรือนร่างประมาณวาหนึ่ง เหมือนเถาวัลย์ เกาะดึงเรือนไว้ฉะนั้น

การวิเคราะห์ศัพท์ในคัมภีร์ สारัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา แบ่ง ออกเป็น (๑) วิเคราะห์ศัพท์ในปฐมภาณวาร เช่น ศัพท์ว่า พุทฺโธ มีวิเคราะห์ว่า ๑) ชื่อว่า พุทฺธะ เพราะอรรถว่าตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย ๒) ชื่อว่าพุทฺธะ เพราะอรรถว่าทรงปลุกหมูสัตว์ให้ ตื่น ๓) ชื่อว่าพุทฺธะ เพราะทรงรู้ทุกอย่าง (๒) วิเคราะห์ศัพท์ในทุติยภาณวารเช่น ศัพท์ว่า โปชฺฌงฺโก มีวิเคราะห์ว่า ๑) ชื่อว่า โปชฌงคฺ เพราะเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ของความพร้อม เปรียงแห่งธรรมนั้น ๒) ชื่อว่าโปชฌงคฺ เพราะ เป็นองค์ คือเป็นเหตุ แห่งการตรัสรู้สัจจะ ๔ ๓) ชื่อว่า โปชฌงคฺ มีลักษณะนำสัตว์ออกจาก ทุกข์ (๓) วิเคราะห์ศัพท์ในตติยภาณวารเช่น ศัพท์ว่า อนิจฺจา มีวิเคราะห์ว่า ๑) ชื่อว่าเป็น อนิจจา เพราะมีความหมายว่าสิ้นไปและเสื่อม

ไป ๒) ชื่อว่า เป็นอนิจจา เพราะมีความหมาย ว่าสิ้นไปและเสื่อมไป (๔) วิเคราะห์ศัพท์ใน จตุตถภาณวารเช่น ศัพท์ว่า อาทิจฺโจ มี วิเคราะห์ว่า ๑) ชื่อว่าพระอาทิตย์ เพราะเป็น บุตรของพระนางอาทิตติ ๒) พระอาทิตย์ ชื่อว่า มีมณฑลใหญ่ เพราะวิเคราะห์ว่า มีมณฑลใหญ่ (๕) วิเคราะห์ศัพท์ในสารัตถสมุจจยปรีติภฺฏฐฺ สังคหะเช่น ศัพท์ว่า สวโก มีวิเคราะห์ว่า ๑) ชื่อว่าสวโก เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งการฟัง ธรรมเทศนาของพระองค์ ๒) ชื่อว่าผู้ยินดีใน ศาสนา เพราะยินดีในคำสั่งสอนคือไตรสิกขา

วิธีใช้ความหมายเชิงอุปมา-อุปไมย คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา มี วิธีการที่จะทำให้ผู้ฟัง หรือผู้อ่านเกิดความ เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น การแสดงหลักธรรมคำ สอนที่ปรากฏในคัมภีร์ไตรปิฎก พระพุทธเจ้า ทรงแสดงแก่บุคคลหลายระดับ แตกต่างกัน โดยเทศ วย สถานะ สติปัญญา อุบิสัย บางครั้งทรงแสดงโดยตรง แต่บางครั้งแสดง โดยอ้อม คือทรงยกอุปมาเปรียบเทียบ เช่น ใน มงคลสูตรทรงยกอุปมาเปรียบเทียบคนพาลว่า “พาลเสมือนปลาเน่า ผู้คบพาลนั้น ก็เสมือน ห่อด้วยใบไม้ที่ห่อ ปลาเน่า ย่อมประสพภาวะ ที่วิญญูชนทอดทิ้ง และรังเกียจ” และ เปรียบเทียบบัณฑิตว่า “บัณฑิตเสมือนของ หอมมีกฤษณา และดอกไม้เป็นต้น คนผู้คบ บัณฑิตก็เสมือนห่อด้วยใบไม้ที่ห่อของหอมมี กฤษณาและดอกไม้เป็นต้น ยังประสพภาวะที่ วิญญูชนชมเชยและพอใจ” ซึ่งทำให้ผู้ฟังได้ เข้าใจชัดเจน

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ในคัมภีร์ สारัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถากับคัมภีร์ อื่นๆ แบ่งออกเป็น (๑) ความสัมพันธ์ระหว่าง พระวินัยปิฎก ผู้แต่งได้ประมวลเนื้อหามาจาก

พระวินัยปิฎกบางส่วน โดยยกข้อความในพระวินัยปิฎกเข้ามาสัมพันธ์กับคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถาเช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายก็แลอุปสัมปทาเปกษะอันภิกษุพึงให้บรรพชาอุปสมบทอย่างนี้ ข้อแรก ให้ปลงผมและหนวดให้ครองผ้ากาสายะ ให้ทำผ้าห่ม เฉวียงว่า ให้ไหว้ทำภิกษุทั้งหลาย ให้นั่งกระหย่ง ให้ประคองอัญชลี (ประนมมือ) พึงสอนให้ว่าตามอย่างนี้ว่า พุทธ สรณิ คจฉามิ, ธมฺม สรณิ คจฉามิ, สงฺฆ สรณิ คจฉามิ (๒) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสูตรต้นตอปิฎกเช่น เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นใด เป็นพระสยัมภูเป็นเอง ไม่มีอาจารย์ตรัสรู้ยิ่งพร้อมด้วยพระองค์เอง ซึ่งสัจจะทั้งหลาย ในธรรมทั้งหลายที่มีได้ทรงฟังมาก่อน ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณในธรรมเหล่านั้น และความเป็นผู้เชี่ยวชาญในผลทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่าพุทธะ (๓) ความสัมพันธ์ระหว่างพระอภิธรรมปิฎกเช่น สภาวธรรมที่เป็นสิกขา เป็นโฉน คือ ภิกษุเจริญญาณที่เป็นโลกุตตระซึ่งเป็นเหตุนำออกจากวิภวทุกขให้ถึงพระนิพพาน ในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ ฯลฯ อวิกเขปะก็เกิดขึ้น สภาวธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เป็นสิกขา (๔) ความสัมพันธ์ระหว่างอรรถกถา เช่น คำว่า นิกาย ได้แก่ นิกายทั้ง ๕ คือ นิกาย ๕ นิกายที่ลึกซึ้งโดยเหตุและโดยผลเหล่านี้คือ ๑) ทีฆนิกาย ๒) มัชฌิมนิกาย ๓) สังยุตตนิกาย ๔) อังคุตตรนิกาย ๕) ขุททกนิกาย (๕) ความสัมพันธ์ระหว่างปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค เช่น บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นสถานที่ ๑๘ แห่งนี้ คือ วัดใหญ่ วัดใหม่ วัดเก่า วัดใกล้ทาง วัดมีสระพั่งน้ำ วัดมีฝัก วัดมีดอกไม้ วัดมีผลไม้

วัดที่เขาต้องการ วัดติดเมือง วัดติดป่าไม้ วัดติดที่นา วัดมีภิกษุผู้เป็นข้าศึก วัดติดท่าน้ำ วัดติดชายแดน วัดติดกับพรมแดน วัดไม่เป็นสปีปายะ วัดที่หากัลยาณมิตรไม่ได้ แล้วพึงเว้นเสียให้ห่างไกล เหมือนหลีกเลี่ยงทางที่มีภัยเผชิญหน้าฉะนั้น

วิเคราะห์คุณค่าในด้านอธิบายหลักธรรม ในคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา หลักธรรมและให้องค์ความรู้ของพระพุทธานุศาสนานาที่ปรากฏในคัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวาร ท่านพระอโนมทัสสี ได้รวบรวมประมวลไว้ ซึ่งความเชื่อมโยงกับพระไตรปิฎก อรรถกถา มีคุณค่าในการนำหลักธรรมซึ่งเป็นองค์ความรู้มารวมรวมและอธิบายไว้เป็นจำนวนมาก

วิเคราะห์คุณค่าในด้านรักษาและเผยแผ่พุทธศาสนา คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา เป็นส่วนหนึ่งของพระปริตรที่ใช้สวดในพิธีกรรมต่างๆ ทั้งในประเทศศรีลังกาและประเทศไทย ดังนั้น การสวดพระปริตรอันเป็นหลักธรรมจึงเป็นการรักษาให้พระพุทธานุศาสนาดำรงอยู่ ทั้งยังเป็นการเผยแผ่หลักธรรม เช่น พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันกล่าวธรรมในวันอุโบสถ โดยทรงอนุญาตให้นำเอาสิกขาบทบัญญัติมาสวด เรียกว่า สวดปาติโมกข์

วิเคราะห์คุณค่าในด้านการป้องกันภัยอันตราย การสวดพระปริตรหรือการสวดมนต์เป็นการอบรมจิตด้วยภาวะระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยคือ พระพุทธานุคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ พร้อมทั้งแผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์ เป็นกิจของชาวพุทธที่พากันอยู่เป็นประจำ เพื่อเพิ่มพูนภาวนาบาารมี และขัดเกลากิเลสให้ลดน้อยลงเท่าที่จะกระทำได้ อัญมณี

ย่อมมีคุณค่า เหมาะแก่ผู้มีฐานะ พระรัตนตรัย ก็เช่นเดียวกัน ย่อมเหมาะแก่ผู้ที่มีใจอัน ประเสริฐ บุคคลผู้สวดมนต์เป็นนิตยจะมีใจ เบิกบาน ใบหน้าผ่องใส อดกลั้นต่อสิ่งชั่วร้าย จิตใจได้ดี และมีสง่าราศรี เป็นที่เคารพนับถือ ของปวงชน

อิทธิพลในด้านการสวดมนต์ใน สังคมไทย การสวดมนต์มีทั้ง ด้านพิธีกรรม และด้านประเพณี ดังนั้นคัมภีร์สารัตถจตุภาค วารอรรถกถานี้ ส่งเสริมการศึกษาการสวด

สาธยายพระปริตร ซึ่งพุทธศาสนิกชนชาวไทย ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ นิยมสวดสืบทอดมา เป็นเวลา ๗๐๐ กว่าปี หลังจากที่รับ พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ เมื่อมีคัมภีร์ สารัตถสมุจจยจตุภาควารอรรถกถา ช่วย สนับสนุนให้ทราบถึงความหมายบทสวดที่ เกี่ยวกับการเจริญพระพุทธรูปได้ศึกษา เรียนรู้แล้วเผยแพร่สืบต่อไป เป็นการพัฒนาจิต เจริญปัญญาทั้งในส่วนการศึกษาและปฏิบัติ

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. พระไตรปิฎกบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- ..... พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ..... อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลญาณ, ๒๕๓๙.
- ..... ฎีกาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลญาณ, ๒๕๓๙.
- ..... ปกรณวิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลญาณ, ๒๕๓๙.

ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ

- ธนิต อยู่โพธิ์ แปลและเรียบเรียง. อานุภาพพระปริตร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๑๗.
- พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต). ปริตตฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิบูลญาณ, ๒๕๕๑.
- ..... สารตถสมุจจโยนิยาม จตุภาควารอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิบูลญาณ, ๒๕๕๓.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พินท์, ๒๕๔๖.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. คำบรรยายพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐
- สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทวมหาเถร). สวดมนต์ฉบับหลวง. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

